

Prvotní vědecká orientace K. Jirečka na dějiny Bulharů byla brzy rozšířena také na dějiny Jihoslovanů a ostatních balkánských národů. Srbsko poznal Jireček již jako dvacetiletý student a napsal o něm svou první obsáhlejší stať už roku 1874. Lze proto říci, že v průběhu více než tří desítek let neustále shromažďoval materiál ke svému velkolepému vrcholnému dílu — k *Dějinám Srbů* (Geschichte der Serben I). Přípravoval se velmi důkladně, promyšleně a systematicky. Jak víme z jeho korespondence s M. Drinořem, vážně o napsání dějin Srbů uvažoval už v roce 1876. Počátkem 80. let měl promyšlená jednotlivá období a věděl, že práce bude mít dva svazky.¹ Pobyt v Bulharsku, důkladné studium a zpracování archivních materiálů z dubrovnických archivů jako by stále odváděly jeho pozornost od prvotního záměru. Jenže to bylo pouze zdánlivé. Jeho záměr mohl být realizován jen po předchozích dílčích studiích, jimiž si ověřoval nosnost a pojetí svých výkladů. S konkrétnějšími přípravami dvousvazkových zamýšlených srbských dějin začal Jireček počátkem našeho století, kdy se mu naskytla příležitost je vydat. Byl totiž požádán vydavateli velkolepě zamýšlené edice obecných dějin států, která vycházela u Perthesa v Gothě, aby napsal dějiny Srbska. Aby Jireček „mohl volně pracovati na dějinách srbských“, jak psal svému strýci H. Jirečkovi, dostal na letní semestr studijního roku 1903/1904 dovolenou. Konal pouze dvě hodiny seminárních cvičení týdně. Již v prosinci 1904 měl Jireček Dějiny Srbů vypočítány na 40 archů.² Koncem roku 1910 mohl Jireček L. Miletičovi sdělit, že první svazek jeho Dějin Srbů se již tiskne. „Lepší jsou kulturní dějiny,“ dodával, „v nichž se mluví o župách a županech, dolech, obchodu apod. více než o jiných věcech.“³

Na jaře roku 1911 vyšel první svazek Dějin Srbů; obsahoval výklad do roku 1371. Zároveň s německým vydáním připravil Jirečkův žák Jovan Radonić autorizovaný srbský překlad. Pro srbské vydání dodal Jireček

¹ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 129, 131, 167.

² *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka*, 139, 143.

³ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, I, 422.

některé doplňky a provedl v něm určité opravy a úpravy, které nejsou v německém originálu (např. o obsazení Cařihradu Ioannem Palaiologem, o posledním Nemanjići Jovanu Urošovi aj.).

Po německém a srbském vydání *Dějin Srbů* pustil se do práce na druhém svazku, v němž byly podle Jirečka některé „velmi obtížné otázky“. Tajemníkovi rakouského archeologického ústavu v Athénách prof. Antonu Premersteinovi psal koncem prosince 1911, že spěchá s pokračováním svých *Dějin Srbů*, v němž zpracovává období 13.—15. století.

Rozsah německy vydaných srbských dějin byl vydavatelem omezen. Jireček, který měl nashromážděno obrovské množství materiálu, rozhodl se jej vydat v samostatné knize *Stát a společnost ve středověkém Srbsku* (Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien), která obsahovala výklad o srbských středověkých kulturních dějinách. První tři části knihy vyšly v letech 1912—1914. Čtvrtá část, obsahující období 1389—1459, zůstala nedokončena v rukopise. V. Jagić, ač ve vysokém věku, doplnil ji a připravil do tisku. Byla vydána v roce 1918. Uvedená Jirečkova rozprava vyšla v roce 1920 také ve francouzském překladu. Podrobné pojednání o srbských středověkých kulturních dějinách mělo tvořit přechod k připravovanému druhému dílu *Dějin Srbů*, který měl zachytit srbský historický vývoj pod tureckou nadvládou. V realizaci tohoto záměru však zabránila Jirečkovi smrt.

Při koncipování svých *Dějin Srbů* si byl Jireček vědom, že prameny o srbských dějinách jsou značně rozsáhlé. Kromě toho tu bylo dílo Maura Orbiniho *Il regno degli Slavi* (1601), které stojí někde na pomezí středověké a nové historiografie a je napsáno na základě písemných a ústních pramenů různé provenience, a čtyřsvazkové dějiny jižních Slovanů Jovana Rajiče (1794). V 19. století byl sice napsán značný počet menších i rozsáhlejších analytických studií, žádné ucelené dílo o srbské minulosti však nevzniklo.

Ke konci 19. století došlo mezi srbskými historiky k diskusi o pojetí srbského historického vývoje. Jedni brali jako historické prameny např. epické lidové písně a legendy, sebrané za posledních sto let. Druzí, a k nim se klonil také Jireček, usilovali o moderně pojatý kritický výklad historie, brali v úvahu hospodářské vztahy v minulosti a také kulturní a právní dějiny. Jireček se proto správně opíral o vydané prameny a monografické studie, které pojednávaly o politické, právní, kulturní a literární historii a archeologii. Osvětlovaly totiž četné chronologické, genealogické, zeměpisné a právně historické otázky a spolu s archivním materiálem se Jirečkovi staly dobrou a spolehlivou základnou.

Jireček probádal srbský středověk tak dokonale, že byl nejlepším znalcem tohoto období v evropském měřítku. Pustil se do studia srbského středověku v době, kdy neexistoval žádný Codex diplomaticus, žádná regesta, žádné Fontes rerum serbicarum a dokonce žádné spolehlivé příručky o pramenech nebo historické bibliografie. Měl však na co navazovat.

Věděl, že od samých začátků slovanské filologie toto období srbských dějin přitahovalo slavisty (Dobrovský, Kopitar, Vostokov, P. J. Šafařík, Miklošić, Srezněvskij, Jagić aj.). Ruští učenci, kteří se zabývali studiem Byzance, pravoslavného Slovanstva, slovanských jazyků a literatur a dějinami ruského státu v novějším období, zajímali se také o staré srbské písemné památky, zejména po tom, co zesílilo bádání v athoských klášterech (Grigorovič, Uspenskij, Bessonov, Budilovič, Lamanskij, Lavrov, Makušev, Miljukov, Pypin, Pogodin, Kondakov, N. Popov, Syrku, Speranskij, Florinskij a mnozí další).

Kromě slovanských badatelů se o dějiny jižních Slovanů zajímali také neslovanští učenci, zejména Němci. Např. J. Ch. Engel čerpal pro své rozsáhlé dílo *Dějiny Srbska a Bosny* (Geschichte von Serwien und Bosnien, 1801) hodně z Rajiće a z latinských a řeckých pramenů. Protože nebylo jiných spolehlivějších prací, sloužily Engelovy Dějiny na Západě až do počátku 20. století téměř jako jediný pramen. Jeden z nejvýznamnějších německých historiků Leopold Ranke napsal dějiny srbského povstání, k nimž mu hodně materiálu poskytl Vuk Karadžić. Rankeho kniha se hodně četla, vyšla v několika přepracovaných vydáních a zachytila srbské dějiny do roku 1878. Byla přeložena rovněž do srbštiny (1892). Jireček byl tedy vyzván přesně sto let po vydání Engelovy knihy, aby pro západoevropské čtenáře zpracoval dějiny Srbů.

Po stručném výkladu o přírodních poměrech a jejich působení na dějinný vývoj (obdobně jako při zpracování bulharských dějin, ovšem ne v takovém rozsahu) pojednal ve svých Dějinách Srbů o nejstarších známých indoevropských národech (Ilyrech, Trácích, Keltech aj.), o Římanech a o stěhování národů, o příchodu Slovanů na Balkán. Ve svých výkladech věnoval mj. pozornost kmenovému a rodovému zřízení u Srbů v 7.—10. století, christianizaci, nadvládě Byzance v bojích s Bulhary v 9. a 10. století, dukljanským králům a županům v Rašce i jejich odporu proti Byzanci v 11. a 12. století. Samostatnou kapitolu věnoval sjednotiteli srbského státu ve 12. století Štěpánu Nemanjovi. K tomuto svému výkladu využil některých latinských a prvních starosrbských listin, stejně jako pramenů byzantských.

V rozsáhlé části pak Jireček představil čtenářům Srbsko jako velmoc na Balkáně v období vlády následovníků Štěpána Namanje v letech 1196—1371. Podobným způsobem a téměř ve stejném rozsahu vylíčil středověké Srbsko a jeho boj proti Turkům i postupnou ztrátu srbské samostatnosti v letech 1371—1459, dějiny srbských despotů v jižních Uhrách (1471—1537), počátky Černé Hory i pád Bosny a Hercegoviny. Na konci svého výkladu pak pojednal o vnitřních poměrech a o vzájemných státoprávních vztazích k Turkům i k sousedním státním útvarům.

O srbských dějinách uvedeného období existovaly sice četné dílčí práce, Jireček však musel pracovat většinou na základě studia původních pramenů. Poprvé tak podal jasný a spolehlivý obraz o období srbských dějin,

keré do té doby nebylo dostatečně zpracováno. Podle Hýbla prý práce nevyniká „mohutnou koncepcí“. Je to spíše „střízlivé vypsání“ vnějších a vnitřích souvislostí vývoje a „na některých místech takorůzka mozaika sestavená z drobných úlomků dějových nebo nesouvislých zmínek v pramenech“.⁴ Hýbl však přiznává, že za daného stavu historiografie to byl jedině možný a jedině správný způsob výkladu, který umožňoval málo zpracovanou látku uvést v „jednotu a vyložit dějinné pásmo tak málo známé se vši možnou úplností“.

V knize *Stát a společnost ve středověkém Srbsku* (Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien) Jireček pojednal v samostatné rozsáhlé části o období Nemanjićů (1171—1371). Rozebral a osvětlil státní správu a právo, národnostní složení obyvatelstva (Srbové, Albánci, Vlaši, Rumuni, dalmatínští Románi), vznik šlechty i církevní hierarchie. V části o městech a trzích mluví např. nejen o přímořských dalmatských městech a jejich struktuře, správě a kancelárii, nýbrž také o románských, řeckých, saských a srbských obštinách. Autorově pozornosti nešlo přirozeně ani postavení sedláků, otroků a pastýřů, organizace vojska, charakter srbského práva a uspořádání soudů, obdělávání půdy a řemesla, obchod a peněžnictví, přístavy a vnitrozemní cesty, vývozní a dovozní zboží, finance srbského státu atd.

Jireček si byl vědom, že není vůbec snadné podat obraz společenského a duchovního života Srbů v období Nemanjićů. V kapitole o materiální kultuře píše mj. o kostelích a monastýrech, charakterizuje městský a vesnický typ stavení a jeho vnitřní uspořádání, uvádí doklady o rozšíření cizích vlivů (italských, řeckých aj.) v jazyce, oděvu, v kultuře a způsobech chování, zmiňuje se o lidových krojích, jídle apod.

V druhé části pak Jireček analyzoval stejně důkladně vnitřní podmínky a vztahy v době despotů (1389—1459). Na základě Jirečkových výpisků z dubrovnických archivů a pomocí odborné literatury pak J. Radonić tuto část doplnil o deset samostatně zpracovaných kapitol, v nichž se píše o církvi, městech, o postavení sedláků, otroctví, o právních vztazích a vojenské organizaci, o průmyslu, hornictví a obchodu, o majetkových poměrech a financích.

Tato Jirečkova rozsáhlá práce o srbské středověké společnosti byla první studií podobného druhu v celé historiografii balkánských zemí a národů. Její přínos a podnětnost spočívaly zejména v tom, že uváděla analogie a srovnání se životem a sociálními poměry v Uhrách, u nás, v Polsku, Langobardsku, Valašsku, Anglii a v celé oblasti jihovýchodní Evropy.⁵

Dějiny Srbů jsou bezesporu vrcholným dílem vědecké činnosti K. Jirečka a patří k nejlepším historickým syntézám té doby. Vyznačují se,

⁴ Česká věda, roč. II, 1915—1918, Praha 1920, 178—179.

⁵ Bidlo, J., *Konstantin Jireček*, Věstník České akademie věd a umění, roč. 27, říjen-listopad 1918, čís. 7—8, 115—133.

jako ostatně všechna Jirečkova díla, velkým množstvím poznatků, minuciózní kritickou analýzou materiálu a rozsáhlým rozhledem.

Knihla není jednolitým a nepřetržitým vyprávěním o historických událostech, nýbrž spíše prohloubeným pohledem na jednotlivá klíčová období, která nejsou záměrně spojována autorem, aby budoucí badatelé mohli snadněji rozpoznat, co v nich Jireček bezesporu zjistil.⁶ Podle J. Bidla Jireček nerysuje žádné velké historiosofické perspektivy. Jeho periodizace srbských dějin je však taková, že autor chápal smysl jejich vývoje a hodnotil je v souladu s tehdejšími pojetím historického vývoje. Pojímal je reálně a vykládal střízlivě na základě podobných případů ze západoevropského vývoje. Jirečkův kritický postoj byl zcela v souladu s požadavky novodobé historiografie. Způsob, který si Jireček zvolil ke svému výkladu srbských dějin, byl vynucen zřejmě také tím, že pro mnohá období nebo dějinné události měl pouze zlomkový nebo kusý materiál, který nechtěl doplňovat nebo kombinovat vlastními domněnkami. Jirečkova vědecká akribie potlačila do pozadí jeho vědeckou fantazii.

Při veškeré své vědecké erudici považoval Dějiny Srbů za dílo připravné, které teprve budoucí badatelé ještě doplní. Práce však podávala obrovské množství pečlivě probádaných skutečností a vyvolávala četné podněty.

V Dějinách Srbů se Jireček při výkladu srbského dějinného vývoje dotýká všech sousedních balkánských národů a celého Balkánu (např. Řeků, Bulharů, Italů, Maďarů aj.). Poskytuje tak nejen nový pohled, nový impuls, nový zorný úhel pohledu a zejména mnoho cenného materiálu.

Srovnáváme-li Jirečkovy Dějiny národa bulharského s jeho Dějinami Srbů, zjišťujeme, že se dost liší v chápání periodizace. Vývoj srbských dějin dělí autor na větší časové úseky, z nichž některé jsou vymezeny dokonce důležitými historickými událostmi. Jirečkova periodizace srbských dějin byla později přijata srbskou, naší a vůbec evropskou historiografií a s malými korekcemi platí v podstatě dodnes.

Při podrobnější komparaci dvou Jirečkových syntetických děl o dějinách Bulharů a Srbů, začátečnického a vrcholného, zřetelně vystupují některá historická období, jednotlivé události nebo historické osobnosti, které jsou vlastní jak společnému historickému osudu Srbů a Bulharů, tak i několika dalším balkánským středověkým národnostem.

Autor Dějin Srbů správně vystihl, že Srbsko bylo v některých časových průsečících křížovatkou mezi Východem a Západem. Prolínaly se v něm vlivy Předního východu a Byzance s působením západoevropským. Např. zjištění, že byzantské vlivy zesílily zejména po vzniku státu Nemanjićů, je správné a objasňuje četné důležité okolnosti, které sehrály mnohdy rozhodující úlohu v dalším historickém vývoji.

Jirečkovy Dějiny Srbů vyšly v edici dějin evropských států a vzbudily

⁶ Tamtéž, 131.

zaslouženou pozornost ve vědeckém světě. Vedoucí dubrovnického archivu Josip Gelcich (Gelčić) Jirečovi psal: „Na nich závisí další mé bádání o Kataru (Kotoru — pozn. moje I. D.), zda v něm budu moci znovu pokračovat a je dokončit.“ Knihu uvítali rovněž Lubor Niederle a Lajos Thallóczy; Louis Leger hned o Jirečkově knize informoval ve francouzském tisku.⁷ J. Gelcich psal Jirečkovi, že je jeho Dějinami Srbů nadšen, že je čte s požitkem a chápe těžkosti, s nimiž se setkal při jejich psaní. „Vím rovněž,“ psal mu Gelcich, „že všichni musejí přiznat velké zásluhy, jaké jste si získal vydáním tohoto prvního historického komplexu o Srbech, který dlouhou dobu bude mít napodobitele a jenž byl všeobecně pocíťovanou nutností.“⁸ Spoluredaktor *Byzantinische Zeitschrift* Paul Marc nazval Jirečkovy srbské dějiny „významným vědeckým úspěchem“.⁹ A srbský geograf Jovan Cvijić, uznávaná autorita v otázkách Balkánu, vyzvedával velký význam Jirečkových dějin: „Získal jsem jasné a solidní znalosti o minulosti svého národa. Pro mne a pro moje žáky je Vaše dílo pramenem, k němuž se bohudíky můžeme kdykoliv spolehlivě vracet. Udivila mě kompozice celku i jednotlivých kapitol, v nichž jsou vzaty v úvahu všechny momenty, dále bezpočet nových podrobností [...] Jsem přesvědčen, že vyvolá v dalších letech mnoho a různých studií.“¹⁰

Srbský historik Stojan Novaković, který v leččems nesohlasil s Jirečkovým hodnocením středověkého sbrského státu,¹¹ o Jirečkových Dějinách napsal, že „je nyní poprvé sestaveno a skloubeno v dobrý celek to, co se už téměř sto let připravovalo, uveřejňovalo a studovalo o různých otázkách, které jsou součástí dějin Srbů. Z toho celku vidíme, jak vzniklo a jak se rozvíjelo to, co nyní nazýváme srbským národem.“¹²

Další významný srbský historik Ljubomir Stojanović hodnotil Jirečkovy Dějiny Srbů takto: „Ony zůstávají velké, jaké skutečně jsou, a každý vzdělaný Srb, který chce něco vědět o své minulosti, musí si je nejen přečíst, nýbrž neustále pročítat.“¹³

Důkladná znalost pramenů a odborné literatury, pečlivost při výběru ověřeného materiálu, dobrá kompozice velkého množství materiálu na malém prostoru, přesnost vyjadřování myšlenek a plynulost i lehkost výkladu činí z Jirečkových Dějin Srbů jedno z „nejlepších, nejspolehlivějších

⁷ *M. Constantin Jireček et son oeuvre historique*. *Journal des Savants*, Nouvelle série, 9e année, No 7, Juillet, 1911, 314–318.

⁸ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, III, 222.

⁹ *Tamtéž*, 227.

¹⁰ *Tamtéž*, 232–233.

¹¹ Novaković, St., *Nekolika teža pitanja srpske istorije povodom „Geschichte der Serben“ von Konst. Jireček*, Gotha 1911, *Godišnjica* 31, 1912, 1–35, 32, 1913, 1–40. Též francouzsky v *Archiv für slawische Philologie* 32, 1912, 348–466, 33, 1913, 202–203.

¹² Jireček, K., *Istorija Srba*. Prva knjiga do 1537 godine (politička istorija). Dru-go ispravljeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1952, XIII.

¹³ *Tamtéž*.

a nejlépe napsaných děl o srbské minulosti“ (J. Radonić).¹⁴ Právem se tenkrát říkalo, že podobné dílo mohl napsat jedině K. Jireček.

Nejlepší Jirečkovo syntetické dílo Dějiny Srbů, podobně jako všechny jeho studie o této problematice, patří k základním historickým pracím, které neměly v době svého vzniku obdoby ani v srbské, ani v tehdejší slavistické vědě. Srbská a jihoslovanská historiografie, stejně jako historiografie naše,¹⁵ je si dodnes vědoma, že studium středověkých srbských dějin není možné bez důkladné znalosti Jirečkova díla. Neustále se proto k němu vrací. Nikoli však proto, aby v jeho pozitivistickém pojetí pokračovala, nýbrž aby čerpala z něho ověřený historický materiál k marxistickému výkladu historického vývoje.¹⁶

¹⁴ Tamtéž, X.

¹⁵ *Dějiny Jugoslávie*, red. V. Žáček a V. Starčević, Praha 1970.

¹⁶ K. Jireček byl tak zaujat vědeckými otázkami, že málo myslel na své osobní rodinné štěstí. Po krátkém milostném vztahu ke Klotyldě Cvetišicové zůstával dlouho svobodný a téměř osamocený. Až na podzim roku 1913 se oženil, což vyvolalo, jak sám píše, větší rozruch mezi jeho přáteli v Sofii než ve Vídni nebo v Praze. V prvních měsících společného života byl s manželkou spokojen. Charakterizoval ji jako ženu, která „není z učených kruhů“ a jež žila dříve „více alla compagna, mezi horami, vinicemi a poli, ale je dobrá hospodyňka a nemá ony pretence, kterými trpí u nás ženy, když pobývají více v divadle, na koncertech, výstavách, jours etc. než doma“. J. Páta však o Jirečkově ženitbě píše jako o osudném omylu, „jenž ztrpčil poslední chvíle tohoto velkého učenice...“

A tak se K. Jireček, který od mládí trpěl různými chorobami, především dýchacích cest, nedožil šťastného stáří. Oč větší úspěchy sklízel na mezinárodním vědeckém poli, o to méně šťastný byl v soukromém životě. Zemřel 10. ledna 1918.

